

BALIKESİR ÖRNEĞİNDE GELENEKSEL KIRSAL AVLU DUVARI

“Tradational Rural Courtyard Walls with An Example from Balıkesir”

Abdullah KÖSE*

ÖZET

Kültürü anlamının ve açıklamanın en önemli araçlarından biri peyzaj incelemeleridir. Her peyzaj kendisini yaratan kültürü yansıtır. Geleneksel kırsal peyzajın ayırt edici unsurlarından biri de avlu duvarlarıdır. Avlu duvarlarının yapı malzemesi, inşa tekniği ve yüksekliği kısa mesafelerde değiştiği için ilk göze çarpan peyzaj unsurudur.

Türkiye'nin geleneksel kırsal avlu duvarı binlerce yıllık kültürel birikimin sonucu olarak biçimlenmiştir. Öncelikle geleneksel kırsal Türk evini dış dünyadan ayıran mekansal ve sembolik ayırım aracıdır; evi ve aileyi dışarıdan korur; aile ve kadın için mahremiyet sağlar. Günümüzde ise modern çağın popüler kültürüne göre yeniden şekillenmeye başlamıştır. Popüler kültürün çıkış merkezi olarak şehirlere yakın olan kırsal alanlarda bu bozucu kültürel değişim hızlı iken, şehir ile ilişkilerin zayıf olduğu şehirden uzak dağlık-tepelik alanlarda geleneksel avlu duvarı peyzajı nispeten orijinalliğini korumuştur. Balıkesir çevredeki dağlık-tepelik alan kırsal yerleşmelerinde geleneksel avlu duvarı taşların üst üste yığılması ile oluşturulmuş, üzerine kuru çalı sıralanmıştır. Avlu duvarı alçaktır; dayanıksızdır; estetik kaygı sezilmez; ses ve göz mahremiyeti sağlamaz. Balıkesir ovası kırsal yerleşmelerinde ise avlu duvarı çoğunlukla tuğladan yapılmış olup yüksektir; dayanıklıdır; sıvalı ve boyalıdır; ses ve göz mahremiyeti sağlar.

Anahtar Kelimeler: Avlu duvarı, mahremiyet, kalabalıklaşma, mesafe, kültürel yayılma.

---

* Doç. Dr.; Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, BALIKESİR, (akose@balikesir.edu.tr).

ABSTRACT

One of the most important tools of understanding and explaining a culture is the examination of cultural landscape. Each landscape reflects the culture that created it. One of the determinants of the traditional rural landscapes is courtyard walls. Because the construction material, technique, shape and types of walls change in short distances, they appear to be the most striking features of rural landscape.

The traditional rural courtyard walls throughout Turkey have been shaped as a result of a long cultural accumulation. These walls, first of all, separates the traditional Turkish house spatially and symbolically from the outside world; protect the family from external threats; and provide a private space for the family and especially for women. The traditional walls have been affected by the popular culture of modern times. Distance plays an important role in this change. There is a considerable change in courtyard walls in places close to city center, and the walls maintain their original forms where they exposed to minimum effect in places that has limited interaction with the cities, the places the popular culture has originated. In rural settlements located in mountainous-hilly areas away from the city center in Balıkesir, the courtyard walls are built by dry stones and topped by dried bush. The walls are short and lack durability; no esthetic concern observed and do not provide complete privacy for the eye and voice. In Balıkesir plane, on the other hand, the walls are built from brick; they are high, durable, plastered, and painted. They also provide a complete privacy for the eye and voice.

Key Words: courtyard walls, privacy, overcrowding, distance, cultural diffusion.

***

1. Giriş

Peyzaj incelemeleri kültürü anlamının ve açıklamanın en önemli araçlarından biridir (Arı, 2005'den Lewis, 1979:11-27). Cosgrove'a göre peyzaj "insanın kendini anlattığı çok katlı ifadelerdir" (Arı, 2005:330). "İçerisindeki arazi, yollar, ağaçlar, binalar ve insanlarla beraber bir *sistem* olarak" düşünülebilecek olan *peyzaj*, "aynı zamanda *ideolojiyi* de yansıtır; ...insanla doğanın etkileşiminin tarihi kayıtlarının tutulduğu bir *arşiv* gibidir" (Arı, 2005:316). "Her peyzaj kendisini yaratan kültürü yansıtır," "kültürlerin kaynağı, yayılması ve gelişmesi hakkında kıymetli ipuçları

ihativa eder” ve “kültürün maddi olmayan özelliklerinin araştırma aracı” işlevi görür; bu öneminden dolayı kültürel coğrafyanın ana temalarından birini oluşturur (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003: 26).

Kültürel coğrafyacıların peyzaj çalışmaları genel olarak peyzajın üç temel unsuru olarak kabul edilen *yerleşme şekilleri, arazi bölümlene sistemi ve mimari* üzerine yoğunlaşmıştır (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:27-28). Yerleşmeler kültürel peyzajın temel unsurlarından biridir. Özellikle ev ve onun mekansal düzeni, şekli ve mimarisi, belki maddi olarak en kolay görülebilir ve sınıflandırılabilir özelliğinden dolayı öteden beri en çok araştırılan konu olmuştur. İnsanın yaşama alanının odağı durumundaki ev, bu özelliğinden dolayı onu yapan ve kullanan insanın dünya görüşü ve algılamasını, mit ve inançlarını, ideallerini, geleneklerini, sosyal düzen ve organizasyonlarını, hayatlarını kazanma biçimlerini, yani bütün olarak kültürünü özenle işlediği ve maddi olarak görülebilir hale getirdiği mekandır. Dolayısıyla ev kültürün peyzajdaki yansımasıdır.

Kırsal ve/veya geleneksel ev, geçmişten günümüze yaşanan kültürel yayılmaların ve kültürel adaptasyonların tarihi belgesi olması, bir yerden diğerine değişerek yeryüzünün “yer”ler zenginliğini artırması nedeniyle ayrı bir önem taşır. Günümüzün hızla yayılan ve önüne çıkan her şeyi tamamen değiştirerek kendine benzeten ve aynılaştıran popüler kültür karşısında korunması ve belgelenmesi gerekir. Çünkü her bir kırsal ev binlerce yıllık yerel kültür biriminin sonucudur ve popüler kültürün aynılaştırmacı etkisi sonucu bu orijinal kültür elemanlarını artık görme şansı kalmayabilir.

Kırsal yerleşmeleri ve onu oluşturan kırsal evleri birbirinden ayırt eden temel kültürel peyzaj unsurlarından biri de avlu duvarlarıdır. Bir yerden diğerine farklılaşır; bazı yerlerde avluyu çeviren herhangi bir engelle karşılaşılmazken, bazen belli belirsiz bir sınır işaretidir ve bazen de tam bir güvenlik engeli görünümündedir. Farklı yapı malzemelerinden inşa edilmiştir; bir yerden diğerine yüksekliği değişir; bu yüzden ilk göze çarpan ve yerleşmeyi diğerlerinden ayırt eden peyzaj unsurudur.

Türkiye'nin farklı bölgelerinde gerçekleştirdiğimiz seyahatlerde bahçe duvarları ile ilgili en çok dikkatimizi çeken ve bizi bu konuya yönelten özellik şu olmuştur: Bazı kırsal yerleşmelerde avlu duvarı yok ya da belli-belirsiz iken, bazılarında taştan inşa edilmiş bahçe duvarları o kadar yüksek ve evi çepeçevre öylesine kuşatmıştır ki yerleşmeye karakter kazandıran esas unsur olmuştur. Aynı kültür kökünden beslenmesine ve aynı ya da benzer ekolojik ortamlarda gelişmiş olmalarına rağmen, *geleneksel kırsal Türk*

evinin avlu duvarlarında görülen farklılaşma hangi nedensel faktörlerin sonucudur? Buna ek olarak, Türkiye'nin geleneksel kırsal insanı için avlu duvarı ne anlam ifade eder? Zaman ve mekan içinde avlu duvarı nasıl değişim göstermiştir? Bu sorular, araştırmamızın temelini oluşturacaktır.

Tablo 1. Örnek Kırsal Yerleşmelerin Nüfusu, Şehre Uzağı ve Konumu.

Yerleşme	Bağılı Olduğu Yönetim Birimi	Balıkesir'e Uzaklık (km)	Nüfus*	Kuruluş Yeri
Küçükboşancı	Balıkesir	8	765	Ova
Paşaköy	Balıkesir	13	1 627	
Çağış	Bigadiç	18	1 076	
Kocaören	Savaştepe	33	119	Dağlık/Tepelik Alan
Çavlı	Savaştepe	37	158	
Erdel	İvrindi	40	346	
Ada Mah.	Erdel	38	60**	

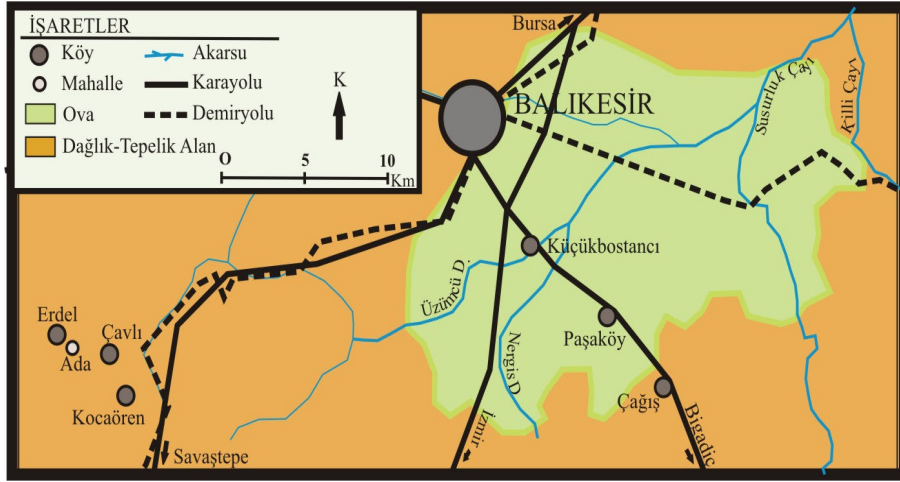
Kaynak: *D.İ.E. 2000 Genel Nüfus Sayımı, Balıkesir İli, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

**Mahalle sakinlerine göre tahmini nüfus.

Türkiye yerleşme coğrafyasında geleneksel kırsal konutların bileşenlerini konusal olarak inceleyen araştırmaların yetersizliği nedeniyle, avlu duvarları konusunu zaman sınırlılığı bağlamında Türkiye genelinde incelemek mümkün değildir. Bu durumda daha dar bir araştırma sahası belirlemek zorunluluğu vardır. Bu çalışmada, hem zaman ve hem de mekan bakımından Türkiye'nin geleneksel kırsal evlerinde ve avlu duvarlarında görülen farklılaşmayı ortaya koyabilmek için Balıkesir ovası ve çevresindeki dağlık-tepelik alanlardan yedi kırsal yerleşme birimi örneklem olarak seçilmiştir (Tablo 1). Örnek olarak belirlenen kırsal yerleşmelerin ova ve

dağlık-tepelik alan olarak iki farklı alandan seçilmesi, popüler kültür yayılmasında ve geleneksel kırsal peyzajın değişmesinde mesafenin etkisini ölçmek içindir (Şekil 1). Çalışmada, şehre yakınlığından dolayı şehir ile ilişkileri güçlü olan ova köyleri, popüler kültürden daha fazla etkilendiği için geleneksel kırsal peyzajın büyük ölçüde değiştiği ve/veya bozulduğu kırsal yerleşmeleri; dağlık-tepelik alan köyleri ise şehre uzaklık ve şehir ile ilişkilerin zayıf olmasından dolayı popüler kültürden daha az etkilenen ve geleneksel kırsal peyzajı daha orijinal biçimiyle koruyan kırsal yerleşmeleri temsil eder.

Bu çalışmada, Balıkesir ovası ve çevre dağlık alan kırsal yerleşmelerinden alınan avlu duvarı peyzaj örneklerinden hareketle Türkiye geleneksel kırsal avlu duvarının anlamı, zaman ve mekan bakımından değişimi ve bu değişimin nedenleri kültürel coğrafya perspektifinden incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın, yöntem ve perspektif bakımından kırsal yerleşmeler coğrafyasına ve geleneksel kırsal mimariye yeni bir açılım kazandıracağına umudunu taşıyorum.

Şekil 1. Lokasyon Haritası.

2. Avlu Duvarına İlişkin Çalışmalar

Geleneksel bahçe duvarları, kültür konusu bütününde olduğu gibi yeterince incelenmemiş veya ihmal edilmiş konulardan biridir. Türkiye'nin kırsal yerleşme coğrafyasına ilişkin temel kitaplar genel olarak yerleşme tarihi, yerleşmelerin tasnifi, yerleşme dokusu ve planı, yerleşmeyi etkileyen doğal ve beşeri faktörler, konut tipleri ve planları, konutların biçimlenmesinde etkili olan doğal ve kültürel faktörler üzerine kurgulanmıştır (Tanoğlu, 1966; Tunçdilek, 1967; Tunçdilek, 1986; Doğanay 1997).

Türkiye'nin geleneksel veya kırsal evlerini inceleyen beşeri ve bölgesel coğrafya araştırmalarının birçoğunda bahçe duvarları söz konusu edilir. Ancak çoğu kez bahçe duvarlarının yüksekliği, hangi yapı malzemesinden yapıldığı, yerel olarak nasıl adlandırıldığı ve/veya temel işlevinden bahsedilir (Tunçdilek, 1956:108,113; Kurter, 1960:126; Dönmez, 1962:187; Işık, 1992; Gümüştepe,1994:250; Bulut, 1995:106; Koday, 1995:33; Altaş ve diğerleri, 2006:74-76; Yürüdür, 2006:256-261). Benzer duruma mimarlık çalışmalarında da rastlanır. Geleneksel Türk evini yapısal olarak inceleyen araştırmalarda çoğunlukla durum belirlemesi yapılarak evin birimleri ve mimari özellikleri açıklanır. Bu araştırmalardan ortaya çıkan sonuç genel olarak geleneksel Türk evinin mutlaka bir avlu içerdiği, evin ön cephesinin sokağa değil avluya açıldığı ve avlunun duvar ile çevrili olduğudur (Kafesçioğlu, 1949; Kafesçioğlu, 1955; Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979; Deniz, 1980; Emiroğlu, 1981; Sami, 1996; Deniz, 1992a; Deniz, 1992b; Tansuğ, 1992; Asatekin, 1994; Dağgülü ve Dağgülü, 1996).

Geleneksel veya kırsal Türk evini inceleyen bir çok araştırmada evin ve avlunun biçimlenmesinde mahremiyet anlayışının en önemli belirleyici olduğu, dünya görüşü ve dinsel inanç ile desteklenen mahremiyet anlayışı nedeniyle ev mekanının bahçe duvarları ile dış dünyadan tecrit edilmeye çalışıldığı vurgulanır (Altaş ve diğerleri, 2006:75-76; Günay, 1981:61; Kuban, 1982:198; Küçükerman, 1991:110). Ögel (1991:305) Türk kültür tarihine ilişkin değerli araştırmasında 1000 yıl önceki Orta Asya yerleşmeleri ile ilgili sunduğu bir çok ipucu belge arasında, bu dönemlerde Turfan ovasındaki evlerin yüksek duvarlarla çevrili avlulara sahip olduğunu; bunun rüzgar, kum fırtınası ve hırsızlar için gerekli olduğunu söyler.

Eldem (1955), Küçükerman (1991) , Gür (2000) ve Kuban (1982), geleneksel Türk evini ve birimlerini analiz ederek doğal ve kültürel çevre ile ilişkilerini yorumlayan değerli araştırmalardan bazılarıdır. Rapoport (1969)

“House Form and Culture” başlıklı konusal araştırmasında evi biçimlendiren çevresel ve kültürel etmenleri yorumlayarak analitik olarak incelemiştir; bu arada dünyanın farklı yerlerinden verdiği örneklerle avlu ve bahçe duvarının kültürel temelleri üzerinde durmuştur. Roberts (1996) yerleşmeleri peyzaj özelliklerine göre tasnif ederek açıkladığı ve yorumladığı çalışmasının “House and Farmstead” bölümünde ev tiplerini *ilkel*, *endüstri-öncesi vernaküler* ve *endüstriyel vernaküler* tip olarak ayırarak, her bir ev tipinin özellikleri dünyanın farklı yerlerinden verdiği örneklerle açıklamış; evin temel elemanı olarak avlu ve avlu duvarlarının kültürel anlamlarının değişmesine ilişkin açıklamalara yer vermiştir.

Peyzaj mimarlığı bahçe (veya avlu) yanında bahçe duvarları ile de ilgilenir. Bu tür çalışmalar çoğunlukla yerleşme alanını işlevsel ve estetik olarak daha yaşanabilir hale getirmeye yöneliktir (Smith, 2001). Amerikan şehirlerindeki geleneksel mahallelerin restorasyonu veya banliyölerin planlanmasına yönelik araştırmalarda avlu ve avlu duvarları temel planlama elemanı olarak ele alınmıştır (Purchase, 1997; Bothwell and et al., 1998; Winter, 1999; Jurkow, 2000).

3. Avlu Duvarının Anlam ve İşlevi

3.a. Avlu duvarı bir mekansal ayırım aracıdır: Duvar (veya çit) bir ayırım aracıdır. Toplumların farklılıkları ön plana çıkaran ayırım *biz* ve *ötekiler* şeklinde başlar ve belki sonsuza kadar devam eder. Toplumsal ayırım, semboller yolu ile peyzaja da yansır. Bunlardan biri de avlu duvarlarıdır. Ev diğer evlerden ve avludan kendini duvar ile ayırır; bahçe de aynı ayırmayı avlu duvarları ile yapar (Soykan, 1999:104).

Yerleşmeler mekansal olarak üç ayrı mekan tipinin bileşkesinden oluşur: *genel*, *ortak* ve *özel mekan* (Roberts, 1996:65-67). Özel mekan diğer özel mekanlardan ve ortak ya da genel mekandan ayırmak gerekir. Ayırma aracı olarak *çit* kullanılır.¹ Özel mekan ev arazisi olabileceği gibi bağ, bahçe, tarla ve çayır gibi özel tarım mülkiyetleri de olabilir. Dünyanın her bölgesinde her tür özel arazi farklı biçimlerde sınırlandırıldığı ve işaretlendiği için, her kültür bölgesini karakterize eden ve o kültüre ayırt

¹ Çit, sınır işareti anlamında kullanılmıştır. Bu kavram dikenli tel, kütük, direk, çalı, kaya ve toprak gibi çok farklı maddelerden yapılmış arazi sınırlanma (veya çevirme) araç ve yöntemlerini içerisine alır.

edici özellik kazandıran kırsal peyzajlar gelişmiştir. Hindistan, Japonya ve Avrupa'nın çoğu kesimi ile Eski Dünya karalarında genel olarak sınırların kapatılmadığı “açık tarla” alanları hakimken, dünyanın geri kalan bölgelerinde tarlaların çoğu çitlerle çevrilmiştir (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:291; Winter, 1999:21). New England, batı İrlanda veya Yukatan'da kilometrelerce uzunluktaki taş çitler; yüz yıl kadar öncesinin Amerikan kırsal peyzajında dikenli tel çitleri; Appalaşların ve Papua Yeni Gine'nin dolambaçlı parmaklık çitleri; Fransa'nın Bretanya ve Normandiya bölgeleri veya Büyük Britanya ve İrlanda'nın çoğu kırsal alanındaki labirent benzeri çalı çitleri kırsal peyzajına damgasını vurur (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:292-293). Türkiye'nin çoğu kırsal peyzajını açık tarla alanları biçimlendirse de, kıyı bölgelerindeki tarım alanları çoğunlukla canlı veya kuru çalı ve ağaç çitler ile ayrılır.

*Avlu duvarı*² özel mekanı genel mekandan, iç dünyayı dış dünyadan, aile hayatını toplumsal hayattan ayıran sınırdır. Kalabalık ve hiyerarşik toplumlardaki bu arazi ayırımı, arazinin kullanım hakkını belirleyen bir sosyal güvenlik mekanizmasıdır (Rapoport, 1969:80-81; Heikkila, 2000:2; Karkikawening, 2001:3). “Her bir kişisel arazinin kenarı çit veya çalı veya hatta yürüyüş yolu ile açıkça işaretlenmesi gerekir” (Jurkow, 2000:95). Ayrılan arazinin sınırlandırılması ve sınırların işaretlenmesi ile mekanın kullanımı ile ilgili problemler en aza indirilir. Özellikle özel mekanların sınırlandırılması ve sınır işaretleri kültürden kültüre değişir; bazen belli belirsiz bir eşik veya hendek, bazen canlı ağaç/ağaççık/çalılar veya kuru çalılar, bazen ahşap veya metal ya da dikenli telden yapılmış çitler, bazen de aşılması güç yüksek taş veya kerpiç duvarlardır.

3.b. Avlu duvarı sembolik anlam içerir: Avlu duvarı ile insanın yaşadığı yeri vatanlaştırması arasında bağlantı kurulabilir. İçgüdüsel veya kültürel olarak insan yaşadığı yere sahiplenir ve orayı koruma ihtiyacı duyar. Bu *vatanlaştırma* güdüsü insanın kimlik ve mensubiyet ile ilgili temel ihtiyaçlarını karşılar (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:180). “Ardrey'in sözleriyle ‘sahibinin çitleri arkasından bir köpeğin size havlaması, sahibinin çiti inşa etmesindeki güdü ile hemen hemen aynı şeyi ifade eder’” (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:180'dan Ardrey, 1966). İnsan *yer* ile duygusal bir bağ geliştirir; yere duygu katan insanın kendisidir ve sonunda yarattığı *yer duygusu* ile yere bağlanır (Tuan, 2005:120-121). Yere bağlılıktan

² Aslında bir çit türü olmakla birlikte, sadece evi ve avluyu sınırlandırdığı, diğer özel mülkiyetleri çeviren çitlerden işlev, anlam ve biçim bakımından farklılık gösterdiği için bu çalışmada “avlu duvarı” tanımlaması kullanılmıştır.

kaynaklanan *biz* duygusunun mekana yansıyan en görünür peyzaj elemanlarından biri de ev ve arazidir. Ev ailenin vatanıdır; sadece kendine (ve ailesine) aittir; yaşadığı yer ile duygusal bağı vardır ve koruması gerekir. *Sahiplenme* ve *yer duygusu* yaşama alanının merkezinden çevreye doğru zayıfladığına ve çevrede kendisinden başka yaşayanların da sahiplendiği alanlar olduğuna göre, *vatan* sınırının belirlenmesi gerekir.

Rapoport (1969:80) yaşama mekanının sınırını “eşik” olarak tanımlar. Genel ve özel mekanlar arasındaki bir yer olan *eşik*, yabancıların izin almadan giremeyecekleri, bazen fiziki olarak görülebilen ve bazen görülemeyen bir nokta veya çizgidir (Roberts, 1996:69). Eşik, peyzajda belirli fiziki işaretlerle belirlenir; yeri ve biçimi kültürden kültüre değişir. İngiliz evindeki bahçe çiti böyle bir engeldir; posta ve gazete dağıtıcılarının girişine açık olan avlu, diğer yabancılar yasaktır (Roberts, 1969:69). Evin sınırı bazen çok belirsizdir, hiçbir fiziki engel bulunmayabilir. Örneğin İngiltere’de ve Kuzey Amerika banliyölerinde ön bahçede çim veya süs bitkileri ekili alanın cadde ile sınırı evin eşikine işaret ederken, Akdeniz bölgesinde ve Tropikal bölgelerde eşik evin ön cephe duvarından geçebilir (Roberts, 1996:69). Evin sınır işareti bazen çit veya canlı bitkiler iken, bazen de kuru çalılar, taş yığıntıları veya aşılması güç avlu duvarlarıdır. Bu sınırlar veya engeller yolu ile insan fiziki, sosyal ve/veya psikolojik olarak güvenli bir ortam sağlar (Rapoport, 1969:80-81). Eşik belirleyen işaretlerin değişmesi yanında, eşik yeri de kültürden kültüre değişir. Örneğin Hindu veya Meksika ya da Müslüman evi, Batı evine göre eşik daha öne koyarken, İngiliz evinin çiti Amerikan banliyösünün açık çim sahasına göre daha öne konulur (Rapoport, 1969:80-81).

Evin (ve dolayısıyla avlu ve avlunun) vatanlaştırılmasının temelinde yatan nedenlerden birisi de *kalabalıklaşmadır* (Rapoport, 1969:81). Buradaki temel ihtiyaç, kalabalıklaşmaya karşı sosyal savunma mekanizması olarak ailenin yaşadığı alanda güvenli bir şekilde kalmasını ve buna yönelik olarak arazi ayırımını sağlamaktır (Rapoport, 1969:81). Nitekim, etrafı yüksek avlu duvarları veya evlerle kapatılmış iç-avlulu evler kalabalık ve hiyerarşik toplumlarda gelişmiştir (Rapoport, 1969:81). Böylece, evin ve avlunun etrafı kapatılarak yabancıların olası tecavüzlerine karşı savunma ve mahremiyet sağlanır.

Geleneksel Çin evini sınırlandıran yüksek duvarların temelinde yatan temel neden kozmogoniktir ve sembolik anlam taşır. Geleneksel Çin evinin yer seçimi ve düzeninde kullanılan *feng-shui* sistemine göre ideal mekan

“Yin ve Yang” dengesini sağlar (Xu, 1998:273). Genel olarak *Yin* dişilik, karanlık, ölümlülük ve devamlılık ifade eder; *Yang* erillik, aydınlık, canlılık ve hareketlilik ifade eder; Yin ve yang birlikte tek bir bütün oluşturur. Eski feng-shui metinlerine göre su Yang iken, dağlar Yin’dir; Yin dolu-katı iken Yang boştur. İdeal feng-shui kuruluş yerinde bir açık alan (Yang) çevre dağlarla (Yin) sarılmıştır” (Xu, 1998:273). Geleneksel Çinlilerin dünyayı algılayış biçimini sembolik olarak yaşama mekanlarına aynen uygulayarak ortadaki açık alanı (avlu) dağlarla (avlu duvarı) kuşatmışlar, böylece aile düzenini, mutluluk ve refah elde etmeyi ummuşlardır (Xu, 1998:273). Feng-shui sisteminin uygulandığı geleneksel Kore evi de yüksek duvarlarla çevrilidir. Nitekim ev ile ilgili “beş iyi” ve “beş kötü” şeyi anlatan bir Kore atasözünde “kalın ve yüksek çit”in iyi, “alçak ve ince çit”in kötü olarak nitelendirilmesi, geleneksel Kore evi için avlu duvarının sembolik önemi olduğunu vurgular (Hong and et al, 2001:126).

Avlu duvarlarının kültür ile ilgili ortaya koyduğu önemli ipuçlarından biri de toplumun yapısı ve dünya görüşüdür. Toplumsal organizasyon, aile içi ve toplumsal ilişkiler avlu duvarları ile peyzaja aktarılmıştır. Birey ve aile güvenliğinin kurumsal olarak güvence altına alındığı, mahremiyetin önemsenmediği, aile içi ilişkilerin gevşek olduğu ve *dışa dönük* toplum yapısının görüldüğü Batı kültürlerinde avlu çoğu zaman engellerle sınırlandırılmamış veya aşılması kolay çitlerle çevrelenmiştir (Roberts, 1996:67). Buna karşılık güvenliğin kurumsallaşmadığı, bireysel ve aile mahremiyetinin önemli olduğu, aile içi ilişkilerin sıkı olduğu ve/veya aileyi dışarıdan tecrit etmenin önem kazandığı kültürlerde, *içe dönük* yapıdan dolayı avlu çevresi yüksek engellerle kapatılmıştır. Geleneksel Türk evinde kapı ve pencerelerin yüksek duvarlarla kapatılmış avluya yönlendirilmesi bir bakıma “içe dönme” olarak nitelendirilebilir (Küçükerman, 1991:120; Asatekin, 1994:76). Geleneksel Türk evi genel olarak sokağa kapalıdır (Kafesçioğlu, 1955:78; Kurter, 1960:126; Dönmez, 1962:187). Evin ön cephesi, kapı ve pencereler avluya bakar. İçe dönüklükten dolayı ev ve avlu yüksek duvarlarla kapatılmış ve avluya sadece bir giriş bırakılmıştır.

3.c. Avlu duvarı koruma ve savunma sağlar: Avlu evin açık yaşama mekanıdır. Çeşitli sosyal ve ekonomik etkinliklerin sürdürüldüğü yer olmasından dolayı korunması gerekir ki çoğunlukla duvarlarla kapatılmış veya çitlerle çevrilmiştir (Jurkow, 2000:4).

Geleneksel Afrika evinin etrafı çitlerle çevrilidir ve çok eşlilikten dolayı çitlerle kapatılmış geniş avlu içerisinde her kadına ait bir kulübe

vardır (Rapoport, 1969:56; Roberts, 1996:71). Moundang'lar için tahıl ambarı, Masai'ler için sığır çok önemlidir; hatta sığırın önemi ekonomik olmaktan çok mistik, dini ve seremoniktir ve bundan dolayı kapalı-avlulu (compound) evin mekansal düzenindeki yuvarlaklık, merkezilik ve çitin kendisi muhtemelen sembolik anlam taşır (Rapoport, 1969:58). Etrafı dikenli çitlerle çevrelenmiş yuvarlak kulübelerin, ortada daire şekilli bir meydan oluşturacak şekilde yan yana dizilmesi ile oluşturulmuş kraal yerleşmesinin biçimi aynı zamanda işlevseldir (Rapoport, 1969:58). Geleneksel kraal yerleşmelerinde ineklerin korunduğu yer yuvarlak kulübelerin etrafındaki engellerle kapatılmış çevirmeler iken, kraliyet kraallarının ortasındaki bir mil çapındaki meydan sığırların korunduğu yerdir (Roberts, 1996:73). Geleneksel Afrika evinin genel özelliği, çok sayıda tek fonksiyonlu kulübenin ortadaki meydan (avlu) çevresinde sıralanması ve evi oluşturan bütünü bir engel çit ile kapatılmasıdır; zengin toplumlarda ev kale şeklini alır ve dış çember insanlara ve hayvanlara karşı savunma aracı oluşturur (Roberts, 1996:71). Batı Avrupa'nın bazı bölgelerindeki evlerin (farmstead) yüksek avlu duvarları ile çevrelenmesi savunma ve yiyecekleri koruma amaçlıdır. Nitekim Danimarka'nın yaygın geleneksel çiftlik evi tipinde, ev ve eklentileri bir avlu çevresine sıralanmış ve birbirine eklenmiş binalar ile çiftlik evi dışa kapatılmıştır (Roberts, 1996:79). Fransa'nın Campagne bölgesinde yaygın olarak görülen Picard tipi çiftlik evi de aynı özelliktedir (Tolun-Denker, 1977:140'dan Tricart, 1948-1949).

Hindistan'da evler yüksek duvarlarla kapatılmış avlular içindedir (Rapoport, 1969:67). Avluyu çevreleyen yüksek duvarlar aynı zamanda aile ve yiyecekleri dışarıdan korumaya yöneliktir. Benzer uygulama geleneksel Çin ve Japon evlerinde de görülür (Rapoport, 1969:68; Xu, 1998:279-280).

Evler ve/veya yüksek duvarlarla kapatılmış iç avlu, geniş aileyi dışarıdan korur; yabancıların ve düşmanların girişini engeller ki savunma, Müslüman toplumların yerleşme kalıbını biçimlendiren temel faktörlerden biridir (Rapoport, 1969:64). Bu, savunma işlevi kadar aile hayatının mahremiyeti ile de ilgilidir. Bu şekilde aile ve kadın yabancı gözlerden ve temastan uzak tutulmaya çalışılmıştır.

Avlu, aynı zamanda çocuk ve hayvanları koruma amacıyla kapatılmış veya çitle çevrilmiş yaşama mekanıdır (Jurkow, 2000:4). Hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu yerlerde avlu duvarı (veya çit) çoğunlukla hayvanları evin önünde tutmaya ve korumaya yöneliktir (Yürüdü, 2006:259).

3.d. Avlu duvarı aile kontrolünü sağlar: Aile yapısı evin çevresinin çitlerle kapatılmasını gerektirebilir. Örneğin Timbutku'nun Homboris Müslümanları veya Ubangi'nin Manjas'ları gibi poligami aile yapısında her evli kadının, cariyelerin, yedi yaşını aşan çocukların kendine ait evi vardır (Rapoport, 1969:65). Çok sayıda kulübeden oluşan geleneksel Afrika evinin duvar ve çalı çitle kapatılması, çok sayıda eş ve çocuktan oluşan geniş aileyi kontrol etme, savunma, yabancıların girişini ve görüşünü engelleyerek aile mahremiyetini sağlamaya yönelik olmalıdır.

Aile içi kontrolü sağlamak üzere avlunun yüksek duvarlarla kapatıldığı geleneksel Çin evi, sosyal düzen ve dünya görüşünün kültürel peyzaj üzerinde en açık yansıtıldığı örneklerden biridir (Xu, 1998:279). Merkezi bir avlu çevresinde gelişen geleneksel Çin evi aileyi dış dünyadan yalıtır ve aile için büyük bir mahremiyet sağlar; ancak bu yalıtım mahremiyet ile ilgili değil, aile içi kontrolü sağlamak içindir (Xu, 1998:280). Garip bir şekilde Çin'de "mahremiyet" kavramı yoktur; aile içi kurallar katıdır ve evin en büyük erkeği kişisel hayata kadar evdeki her şeyi kontrol eder; geniş aile üyelerinin ve özellikle kadınların dış dünya ile bireysel ilişki kurmaları yasaklanmıştır (Xu, 1998:280). Avluya giriş tek yerdendir ve kapı yoktur; sadece içerisinin doğrudan görünmesini engellemek için siper duvar örülmüştür; Siper duvarlı kapılar, yabancıların daha fazla içeri girmesini "durdurma" amaçlı sembollerdir (Xu, 1998:280). Bu yüksek avlu duvarları aynı zamanda dışarıdan tecavüzlere karşı güvenli bir ortam yaratır.

Geleneksel Türk evinde avlunun duvarlarla çevrilmesi aynı zamanda aile kontrolünü sağlama, dışarıdan tecavüzleri engelleme bakımından avantaj sağlar (Küçükerman, 1991:49).

3.e. Avlu duvarı aile ve kadın için mahremiyet sağlar: Bazı kültürlerde avlu duvarının en önemli görevi kadını dışarıdan koruma içgüdüsüdür. Genelleme yapmak gerekirse, eski medeniyetler bölgesi olan Akdeniz havzasında evler avluludur ve erkek egemenliğine dayanan toplum yapısında ev ile özdeşleşen kadını dışarıdan tecrit etmek üzere ev ve avlu yüksek duvarlarla kapatılmıştır (Rapoport, 1969:65; Keković, 2001:196). Bu özellik, çoğu zaman Akdeniz medeniyetlerinin genişlediği ve etkilediği sahalara da yayılmıştır. Evlerin kapı ve pencereleri çoğu zaman sokağa değil, avluya açılır ve bu şekilde evin ve kadının mahremiyeti sağlanmaya çalışılır. Elbette mahremiyet sadece avlu duvarları, boş bırakılmış açıklıklar veya belirli fiziki engellerle sağlanmaz; mahremiyet gelenek ile de korunur ki eve yabancı geldiği zaman fiziki engeller bulunmasa bile yabancıların

kadınlara ait bölümlere geçmesi yasaktır (Rapoport, 1969:65). Mahremiyet isteğinden dolayı arazi ayırımı, evin içe baktığı ve avlununun yüksek duvarlarla çevrildiği örnekler Hindistan'da, İran'da ve Latin Amerika'da da görülür (Rapoport, 1969:66). İslam toplumlarında görülen iç veya kapalı avlulu ev tipi aile ve kadının mahremiyetini sağlamak üzere biçimlenmiştir (Rapoport, 1969:65; Kuban, 1982:197; Küçükerman, 1991:51; Can, 1995:114-115). Avlu teorik olarak evin ortak kullanım alanı olmakla birlikte, uygulamada ve özelde kadının alanıdır; İslam kültüründe kadın kutsaldır ve korunması gerekir. Evin giriş kapısının önündeki avlu fiziki engellerle kapatılmıştır. Hatta, kuzey Afrika'da olduğu gibi avlu çok yüksek duvarlarla kapatılmıştır (Rapoport, 1969:65). Evin kapısı ve pencereler sokağa değil, avluya açılır. Hatta evin içinde olduğu gibi avlu içinde de kadın ve erkeklere ait mekanlar ayrılmıştır (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:363'dan Spain, 1992).

Batı Avrupa'da kadının toplumsal statüsü ve mahremiyet anlayışı farklı olduğu için evin avlusu çoğunlukla yüksek duvarlarla kapatılmamıştır; avlu engelleri dışarıdan saldırılar karşı şaşırtıcı şekilde açıktır; genellikle alçak çitlerdir, duvarlar birçok pencere ile delinmiştir ve iç mahremiyet en uç noktaya taşınmıştır (Roberts, 1996:74). Batı evi geçen yüzyıllarda daha az mahremiyet sağlıyordu ki mahremiyet elit tabakadan halk tabakasına doğru sosyal ölçekte azalarak yayılan bir ayrıcalıktı (Roberts, 1996:76). Bu durumda avlu duvarları genellikle özel mekana işaret eden çitlerdir. Ancak buna uymayan örnekler de vardır. Örneğin Finlandiya'nın geleneksel kütük evi bir çok ek bina ve ağaç çitlerle kapatılarak korumalı ve mahrem bir avlu oluşturur; eve giriş avludandır; bu çitler sadece özel alanı caddeden ayırmaz, aynı zamanda ev hayatının kalkanıdır (Heikkila, 2000:2). Buna karşılık ince kağıttan yapılmış geleneksel Japon evinde iç mahremiyet son derece sınırlıdır (Roberts, 1996:76). Mutfak dışında belirgin bir kadın alanı yoktur; kadın ve erkekler genel alanda çıplak dolaşabilirler; ortak banyoları kullanırlar ki buna rağmen ev ve avlular yüksek duvar veya çitlerle dış dünyaya kapatılmıştır (Rapoport, 1969:65-68; Roberts, 1996:76). Yüksek çitler mahremiyetle ilgili değildir; çünkü insanların birbirini duyabilmesi ya da evin doğrudan görülebilmesi rahatsızlık vermez; eğer gece misafir kalıyorsa, her iki cins, yabancılar ve ev halkı karmaşık olarak uyur (Rapoport, 1969:68). Geleneksel Japonlarda mahremiyet araziye dayandırılır ve bundan dolayı özel ve genel alan ayırımına önem verilir (Rapoport, 1969:68).

Dünyanın farklı bölgelerindeki kültürlerin mahremiyet anlayışları değişik olduğu için bunun yaşama mekanına yansımaları da farklı olmuştur. Örneğin Amazon'un Yagua'ları büyük bir açık evde yaşarlar ve mahremiyet alanı olarak ortak ev içindeki bölümleri kullanırlar (Rapoport, 1969:66). Endonezya'nın Nias adasındaki geleneksel evler bambu çitleriyle veya ağaçlarla örtülmüş toprak duvarlarla çevrilir (Gruber and Herbig, 2006:2). Batı Afrika'nın Yoruba'ları geniş aile grupları halinde toprak duvarlı saz örtülü evlerde yaşarlar. Kapalı avlulu bileşik evin (compound) tek girişi vardır; kerpiç duvar ile ev arasındaki bölüm veranda olarak kullanılır ve duvarlar arasındaki boşluk sokakları oluşturur. Hausa'larda kapalı avlulu bileşik ev çevresindeki duvar ilk gerek duyulan yapıdır (Rapoport, 1969:68).

Geleneksel Türk evi bir bakıma "kadın" içindir; ev "çoğunlukla kadının çalışması, dinlenmesi ve toplumsal ilişkiler kurabilmesini sağlayacak biçimde" düzenlenmiştir (Küçükerman, 1991:48). Kadın ve aile hayatı mahremdir, bu yüzden yaşantı kapalı mekanda sürdürülür (Kuban, 1982:198). Ancak kadının ev mekanı içinde rahat etmesini sağlamak, doğa özlemine gidermek için bahçe (veya avlu) ile "doğa" ev içinde yeniden yaratılmıştır (Küçükerman, 1991:48). Dinsel inanç ve gelenek ile beslenen mahremiyet anlayışından dolayı evin zemin duvarları dışarıya tamamen kapatılmış, avlu da yüksek duvarlarla kapatılmıştır ki bazen bu duvarlar kale duvarlarını andırır (Evren, 1959:5; Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979:32; Kuban, 1982:198; Küçükerman, 1991:48).

3.f. Avlu duvarı yaşama mekanının estetik elemanıdır: Avlu duvarı işlevsel olduğu kadar estetikdir. Özellikle modern toplumlarda estetik kaygı ön plana çıkmıştır. Nitekim Batı şehirlerinde eski mahallelerin restorasyonu ve banliyölerin planlanmasında avlu duvarı temel planlama elemanı olarak değerlendirilir ve yaşama mekanını güzelleştirmek için standartlar getirilir (Bothwell and et al., 1998:95; Winter, 1999:13,24; Jurkow, 2000:4-5). Avlu duvarı işlevini bazen canlı ağaç veya çalı sıraları üstlenir. Bitki kalıntıları veya ağaçlar/çalılardan oluşmuş çitler daha güzel ve çekici bir çevre oluşturur (Jurkow, 2000:35). Bu durumda ağaç veya çalılar bir yandan özel alanın sınırını belirlerken, diğer yandan peyzaj perdeleyici eleman rolü üstlenir. Kıbrıs'ta olduğu gibi avlu çevresine dikilen bu ağaçlar çoğu zaman dekoratif amaçlıdır; meyveleri yenir; rüzgarı keser ve gölgesinden yararlanır (Nevter and Beser, 2003:7).

4. Balıkesir Kırsal Peyzajında Geleneksel Avlu Duvarı

Balıkesir çevresindeki geleneksel kırsal evler avlu içerisinde kurulmuştur. Avlu, geleneksel Türk evi kültüründe evin en yoğun kullanım alanlarından biridir. Dolayısıyla ev ve avluyu dışarıdan korumak ve saklamak için duvar önem kazanır. Avlu duvarının önemi öncelikle semboliktir: özel mekanı genel ve ortak mekanlardan ayıran fiziki ve psikolojik engeldir. Yaşama mekanının mahremiyeti sağlama aracıdır; geleneksel geniş ailenin egemenlik sahasının belirlenmesi, kontrolünün sağlanması ve dışarıdan tecavüzlerin bertaraf edilmesinde toplumsal bir engeldir; yaşama mekanı, tarımsal üretim sahası ve ürünlerin saklanma alanı olarak avlunun koruma ve savunma aracıdır.

Balıkesir ovası ile çevresindeki dağlık-tepelik alan kırsal yerleşmelerinde avlu duvarları farklılık göstermektedir. Bu farklılık birinci derecede şehre yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Günümüz modern çağında popüler kültürün üretim ve çıkış merkezi olan şehirlere yakın olan ve/veya erişim kolaylığından dolayı şehir ile ilişkilerin yoğun olduğu kırsal yerleşmelerde, geleneksel kültürün bütün unsurlarında olduğu gibi avlu duvarları da yeni koşullara ayak uydurarak yeniden biçimlenmiş ve değişmiştir. Buna karşılık şehir ile ilişkilerin zayıf olduğu ve erişilebilirliğin zorluğundan dolayı popüler kültürün çok fazla sokulamadığı dağlık-tepelik alan kırsal yerleşmelerinde avlu duvarları geleneksel yapısını büyük ölçüde korumuştur.

Fotoğraf 1. Paşaköy'den bir kırsal sokak peyzajı.

Balıkesir ovası köylerinde avlu duvarlarının yapı malzemesi çeşitlilik gösterir. Geleneksel olarak taş ve kerpiçten inşa edilen avlu duvarlarına rastlanmakla birlikte, tuğla ve biriketten yapılmış avlu duvarları yaygınlaşmaya başlamıştır (Fotoğraf 1). Konut ve avlu duvarlarında kullanılan yapı malzemesinin değişimi öncelikle şehre yakınlık ile ilgilidir. Bununla bağlantılı olarak insanların ekonomik yeterliliği, taşıma maliyetlerinin düşüklüğü, inşa kolaylığı, kültürel değişim ve estetik kaygılar diğer nedenler olarak sıralanır. Buna karşılık dağlık-tepelik alan kırsal yerleşmelerinde söz konusu koşulların tersine işlemesi sonucu çoğunlukla geleneksel yapı malzemeleri kullanılır. Yaygın olarak kullanılan yapı malzemesi taş ve kuru çalıdır. Avlu duvarı çoğunlukla taş parçaları bağlayıcı kullanılmadan üst üste yığılarak ve/veya etraftan kesilen çalı dalları avlu kenarına sıralanarak veya sadece kuru çalılarının dikine çakılmış kazıklar arasına sıkıştırılması ile oluşturulur (Fotoğraf 2 ve 3).

Balıkesir ovası köyleri ile çevredeki dağlık-tepelik alan köylerindeki avlu duvarları arasındaki en belirgin farklılık, yükseklikleridir. Şehre yakın kırsal yerleşmelerde avlu duvarları çok yüksektir; çoğunlukla bir insan boyunu aşacak şekilde inşa edilmiştir ve bazen 2 metrenin üzerine çıkar (Fotoğraf 1 ve 4). Şehre uzak dağlık-tepelik alan köylerindeki bütün evlerin avlusu ve avlu duvarı olmakla birlikte, avlu duvarı çok alçaktır. Genellikle 1 metreyi aşmaz. Yoldan bakıldığında avlunun içi ve evin önü kolayca görülebilir; avlu duvarı insanların içeri girmesini engelleyecek fiziki engel özelliği göstermez (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Kocaören Köyü'nde ev ve avluların taş yığınları ve kuru çalılarla çevrelendiği bir kırsal peyzaj.

Balikesir ovası ve çevresindeki dağlık-tepelik alan kırsal yerleşmelerinde avlu duvarı yüksekliğindeki bu farklılığın temel nedenini *mahremiyet* anlayışı ve *sosyal yapıda* aramak gerekir. Şehre uzak dağ köyleri, modernleşme ile birlikte göç vererek sürekli nüfus kaybettiğinden genellikle nüfus bakımından küçüktür (Tablo 1). Sosyal ilişkileri düzenleyen gelenektir. Aileler arası ilişkiler sıkı olup, çoğunlukla kan bağı ile birbirlerine bağlıdırlar. Köy toplumu içinde *yabancı* olmadığı için mahremiyet anlayışı şehir ve kasabalardakilere göre daha esnektir. Dolayısıyla aile ve kadın mahremiyetini sağlamak için yüksek avlu duvarlarına gerek duyulmaz. Ancak, neredeyse her evin avlu duvarı vardır ve geleneksel kültür içinde yüklenen sembolik anlam ile mahremiyet sağlanır.

Şehre uzak dağ-tepelik alan köylerinde avlu duvarı, öncelikle genel veya ortak mekan ile özel mekan arasındaki sınırdır. Böylece, geleneksel toplum yapısı içinde insanların ve hayvanların rast gele özel mekana girişi engellenir. Bu köylerde, eğer avlu duvarı biraz yüksekse (ki çoğunlukla 1 metreyi biraz aşar ve çoğunlukla taşların üzerine bir sıra kuru çalı dizilerek yükseltilir), bu durum hayvanların avludaki ekili alanlara girip zarar vermesini önlemek içindir (Fotoğraf 3). Avlu duvarı, sembolik olarak özel mekan ile genel/ortak mekan arasındaki *eşiktir*. Dağlık-tepelik alan köylerinde nüfus az olduğu için çoğunlukla arazi sıkıntısı yoktur ve evin önündeki avlu oldukça geniştir. Böylece eşik (avlu duvarı) evin ön cephesinin oldukça uzağında yer alır ve bu şekilde ayrıca göz ve ses mahremiyeti sağlanmış olur (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 3. Kocaören Köyünde taş parçalarının üst üste yığılması ve üzerine kuru çalıların sıralandığı bir avlu duvarı.

Balıkesir ovası köyleri zaman ve mesafe bakımından şehre yakın oldukları için modern çağın yeniliklerinden kolay ve hızlı bir şekilde yararlanır. Kırsal alanlar içerisinde popüler kültürün ilk ve en hızlı etkilendiği, kültürel değişimin en hızlı yaşandığı alan ova köyleridir. Ova köyleri bir yandan şehrin sunduğu eğitim, sağlık, yönetim ve pazar gibi bir çok olanaktan yararlanma kolaylığına sahipken, diğer yandan şehrin iş olanaklarından yararlanarak ekonomik bakımdan gelişmiştir. Balıkesir şehrinin gıda ihtiyacını büyük ölçüde ova köyleri karşıladığı, köyde yaşayan bir çok insan şehirselle faaliyetlerde çalışma imkanı bulduğu, hatta şehrin ovaya doğru gelişmesi sonucu bazı şehirselle faaliyetler (sanayi ve hizmet) ova köylerinin içine kadar sokulduğu için ekonomik olarak gelişmişlerdir. Bütün bunların sonucu olarak, geçim sıkıntısı nedeniyle göç veren dağlık-tepelik alan köylerinin aksine, Balıkesir ovası köylerinin nüfusu artmıştır (Tablo 1). Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğunun gerileme döneminde Balkanlar ve Kafkaslardan gelen göçmenlerin önemli varış yerlerinden biri de Balıkesir ovası köyleridir. Bu durum, bir yandan ova köylerinin kalabalıklaşmasına, diğer yandan da homojen yapının bozulmasına neden olmuştur.

Balıkesir ovası köylerinde yaşanan kültürel, sosyal ve ekonomik değişim ile eşzamanlı olarak gerçekleşen *kalabalıklaşma*, mahremiyet anlayışına da yansımış ve yaşama mekanının düzenlenmesinde yeni çözümler üretilmesine neden olmuştur. Modernleşme ve kalabalıklaşma ile birlikte “biz ve ötekiler” ayırımı güçlenmiş, geleneksel kültürde aileler arasındaki kan bağına dayanan sıkı ilişkiler zayıflayarak “bireysellik” ön plana çıkmış, din ve gelenekten beslenen mahremiyet anlayışından dolayı artan *yabancılaşmaya* karşı aile ve kadını dışarıdan korumak için yaşama mekanı içe dönük biçimde düzenlenmiştir. Bunun kırsal yerleşme peyzajındaki en görünür yansıması, kale duvarına benzer yüksek avlu duvarlarıdır (Fotoğraf 1 ve 4). Balıkesir ovası köylerindeki evler avlu içindedir. Evler sokağa değil, avluya açılır. Kalabalıklaşma ve yabancılaşmaya bağlı olarak mahremiyet ihtiyacı daha da güçlendiği için evin dış mekana bakan cepheleri sağırlandırılmış, kapı ve pencereler avluya yönlendirilmiştir. Geleneksel kırsal Türk evinin en yoğun kullanım alanı olan avlunun mahremiyetini sağlamak için yüksek duvarlarla kapatılmıştır. Duvarlar bir yandan avluyu sokaktan ayırır ve korurken, diğer yandan komşulardan ayırır ve korur. Dağlık-tepelik alan köylerinin aksine ova köylerinde nüfus kalabalık olduğu için yaşama mekanları daralmış, evler

birbirine daha çok yaklaşmıştır. Dağlık-tepelik alan köylerinde evler arasındaki mesafenin fazlalığından dolayı sağlanan ses ve görüntü mahremiyeti avantajı ova köylerinde ortadan kalkmış; eşik (avlu duvarı) eve yaklaşmış; avlunun sokak ve komşuya bakan cepheleri yükseltilerek mahremiyet sağlanmaya çalışılmıştır (Fotoğraf 4 ve 5).

Fotoğraf 4. Çağış köyünde bir kırsal sokak peyzajı.

Balıkesir ovası köyleri ile dağlık-tepelik alan köylerindeki avlu duvarları arasında *estetik* bakımından da farklılık gözlenir. Dağlık-tepelik alan köylerindeki duvarlarda işlevsellik ön planda olduğu için estetik kaygı pek hissedilmez. Buralardaki avlu duvarları çoğunlukla çevreden kolayca sağlanabilen taş blokları bağlayıcı kullanılmadan üst üste yığılarak oluşturulmuştur (Fotoğraf 3). Hayvanların girişini engellemek için alçak taş duvarların üzerine kuru çalılar istiflenmiştir. Bazen avlu sınırı ağaç sıraları ile oluşturulmuş, ağaçların arası ise taş blokları veya kuru çalılarla doldurulmuştur. Duvar işlevsel olarak özel mekanı genel ve ortak mekandan ayıran sembolik bir işaret olarak kullanılmıştır. Toplumsal yapıyla ilgili olarak koruma ve savunmaya gerek duyulmadığı için duvarlar alçak ve dayanıksızdır. Bilinçli olarak duvarlara estetik biçim verme kaygısı gözlenmese bile, sonuçta doğa ile uyumlu özel bir kırsal bir peyzaj yaratılmıştır. Balıkesir ovası köylerindeki avlu duvarı ise işlevsel olarak koruma ve savunma, mahremiyet ve mekansal ayırım aracı olması yanında, yaşama mekanının estetik elemanıdır. Yapı malzemesi olarak çevreden sağlanan taş blokları ile birlikte artık çoğunlukla tuğla ve çimento

kullanılmıştır. Bu yapı malzemelerinin de katkısıyla avlu duvarları daha ince, fakat yüksek ve sağlamdır. Bazen görsel olarak daha hoş bir mekan yaratmak için duvarlar sıvanmış ve boyanmıştır (Fotoğraf 1 ve 4). Balıkesir ovası köylerinde günümüzde sıkça rastlanmaya başlanan şehrsel merkezlerdeki apartmanlara benzer iki/üç katlı evlerin avlu duvarları ise, sözünü ettiğimiz kırsal peyzajdan tamamen farklıdır. Şehir evlerinin olduğu gibi kopya edildiği bu evlerin avlu duvarları, ova köylerindeki geleneksel kırsal evlerin avlu duvarlarından farklı olarak alçak, sıvalı ve boyalı, süslemelidir.

Fotoğraf 5. Çağış köyünde yüksek duvarlarla dışarıdan tecrit edilen bir evin giriş kapısı.

SONUÇ

Geleneksel kırsal Türk evinin ayırt edici özelliklerinden birisi, avlu içinde kurulmuş olmasıdır. Geleneksel Türk kültüründe aile hayatının önemli bir bölümü avluda geçirilir. Geleneksel kırsal evin açık yaşama mekanı olan avluyu genel ve ortak mekanlardan ayırmak, aile ve kadın mahremiyeti sağlamak, avlu içindeki tarımsal üretim alanını ve depolanan ürünleri saklamak ve korumak için ev ve avlunun çevresi sembolik bir sınır ile kapatılmıştır.

Türkiye'nin geleneksel kırsal avlu duvarı peyzajına uygun olarak Balıkesir çevresindeki dağlık-tepelik alan köylerinde avlu duvarı öncelikle özel yaşama alanını diğerlerinden ayıran sembolik bir sınırdır. Fiziki engelden çok toplumsal olan bu sınır sağlam ve yüksek değildir. Taş blokların üst üste yığılması ile oluşturulan ve üzerine kuru çalılıarın sıralandığı bu avlu duvarları kolayca aşılabılır. Ancak geleneksel kültürden beslenen toplumsal düzen başkasının özel alanına izinsiz girmeyi engeller. Bu taş duvar ve üzerindeki kuru çalı sırası insanların girişini engellemekten çok, evcil hayvanların bahçeye girip zarar vermesini önlemek içindir. Aile ve kadın mahremiyetini sağlamak için avlu duvarını yükseltmeye gerek duyulmamıştır. Kırsal yerleşmeler nüfusça küçük ve aileler birbirine kan bağı ile bağlı olduğu için yabancılaşma en düşük seviyededir. Avlu duvarını yükseltme yerine, evler arasındaki mesafe uzak tutularak mahremiyet sağlanmıştır.

Günümüzün hızlı ulaşım ve iletişim araçları sayesinde popüler kültür hızla yayılmakta ve yerleri aynılaştırmaktadır. Buna bağlı olarak geleneksel kırsal kültür ve ürünleri de değişmekte ve bozulmaktadır. Bu kültürel değişim ve bozulmada mesafe önemli bir etkidir. Balıkesir ovası köyleri örneğinde olduğu gibi, şehre yakın olan ve/veya şehir ile ilişkilerin yoğun olduğu kırsal alanlar şehrin sağladığı sosyal ve ekonomik avantajlar nedeniyle büyümüşler ve zenginleşmişlerdir. Ortaya çıkan kalabalıklaşma ve yabancılaşmaya bağlı olarak geleneksel yaşama mekanının mahremiyeti, evi ve evde saklanan ürünleri koruma güdüsü ön plana çıkmış ve buna göre yeni uyum stratejileri geliştirilmiştir. Balıkesir ovası köylerinde tuğla ve çimento kullanılarak yapılan avlu duvarı yükseltilmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Böylece, hem evin ve avlunun dışarıdan görülmesi, hem de yabancıların eve ve avluya girişleri fiziki olarak engellenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Altaş, N.T.; Gök, Y. ve Doğanay, S., 2006, *Domaniç'te Kır Meskenleri*. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 16, Erzurum, s.63-88.
- Arı, Y., 2005, *Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı*. Doğu Coğrafya Dergisi, Haziran 2005, Sayı: 13, Erzurum, s. 311-339.
- Arı, Y., 2005'den Lewis, Pierce F., 1979, *Axioms for Reading the Landscape, The Interpretation of Ordinary Landscapes: Geographical Essays*. Oxford University Press, New York, Oxford.

- Asatekin, G., 1994, *Anadolu'daki Geleneksel Konut Mimarisinin Biçimlenmesinde Aile-Konut Karşılıklı İlişkilerinin Rolü*. Kent Planlama, Politik, Sanat. Tarık Okyay Anısına Yazılar, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.s.65-87.
- Bothwell, S. E., Gindroz, R.; Lang, R.E., 1998, Restoring Community through Traditional Neighborhood Design: A Case Study of Diggs Town Public Housing.Housing Policy Debate, Volume 9, Issue 1, ©Fannie Mae Foundation 1998. http://staging.fanniemaefoundation.org/programs/hpd/pdf/hpd_0901_bothwell.pdf, 26.01.2006.
- Bulut, İ., 1995, *Tipik Bir Yolboyu Köyü Örneği: Kars-Kümbetli Köyü*. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 1, Erzurum, s. 96-111.
- Can, Y., 1995, İslam Şehirlerinin Fizikî Yapısı. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 169, Ankara.
- Dağgülü, M ve Dağgülü, İ.B., 1996, *Trakya'daki Yöresel Köy Konutlarında Belirleyici ve Değiştirici Rol Oynayan Faktörler*. Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu, 5-7 Haziran 1996, Bildiriler, Ege Yayınları, İstanbul, s.103-110.
- Deniz, B., 1980, *Malatya Türk Ev Mimarisinin Ana Hatları*. MTRE Bülteni, Sayı: 11-12, Nisan 1980, İstanbul, s. 19-23.
- Deniz, B. 1992a, *Manisa Yöresi Köy Mimarisi*. Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, C.V, İzmir, s.17-46.
- Deniz. B., 1992b, *Balaban Evleri*. Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Tarihi Sempozyumu-1987, Elazığ, s.105-130.
- Doğanay, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yay. No: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Diz. No. 877, Eğitim Serisi No: 10, İstanbul.
- Dönmez, Y., 1962, *Karasu Batısında Bir Yörük Yerleşmesi*. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 13, İstanbul, s. 181-199.
- Eldem, S. H., 1955, Türk Evi Plan Tipleri. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yay., İstanbul.
- Emiroğlu, M., 1981, Korunması Gereken Örnek Bir Kentimiz: Safranbolu. A.Ü., D.T.C.F. Yay.: 297, Ankara.
- Evren, M., 1959, Türk Evinde Çıkma. (Doçentlik Tezi), İstanbul Üniv. Mimarlık Fakültesi, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Gruber, P. and Herbig, U., 2006, Research of Environmental Adaptation of Traditional Building Constructions and Techniques in Nias.Wien. www.iva-icra.org/bilder/download/nias_turin_finalklein.pdf, 27.03.2006.

- Gümüštepe, F.,1994, *Konya Ovası'nda Geçici Kır Yerleşmeleri ve Yayla Yaşamı*. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 29, İstanbul, s.243-256.
- Gür, Ş. Ö., 2000, Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü. Yem-Yayın, İstanbul.
- Heikkila, Jari, 2000, *Learning from the past-designing timber multi-story apartment buildings on the basis of the timber construction heritage*. World Conference on Timber Engineering Whistler Resort, British Columbia, Canada, July 31 - August 3, 2000, <http://timber.ce.wsu.edu/Resources/papers/P32.pdf>, 13.06.2006.
- Hong, Hyung-Ock and et al., 2001, *A Study of the Ecological Perspectives in Traditional Korean Homes*. Journal of Korean Home Economics Association English Edition: Vol 2, No. 1, December 2001. www.khea.or.kr/InternationalJournal/2001/8.PDF, 20.02.2006.
- Işık, Ş., 1992, *Ezine-Bayramiç Çevresinde Kır Meskenleri*. Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 6, İzmir, s.101-117.
- Jordan-Bychkov, T. G.and Domosh, M., 2003, *The Human Mosaic, A Thematic Introduction to Cultural Geography*. Ninth Edition, W.H.Freeman and Company, New York.
- Jordan-Bychkov, T. G.and Domosh, M., 2003'dan Spain, D., 1992, *Gendered Spaces*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Jordan-Bychkov, T. G.and Domosh, M., 2003'den Andrey, R., 1966, *The Territorial Imperative: A Personal Inquiry into the Animal Origins of Property and Nations*. New York: Atheneum.
- Jurkow, G., 2000, *Rediscovering and Recovering the Front Yard: A Study of Garden Yard Meaning and Owner Attitudes*. A Thesis to the Faculty of Graduate Studies in the Partial Fulfillment of the Requirements for the degree of Master of Landscape Architecture. Department of Landscape Architecture, Faculty Architecture, University of Manitoba. <http://www.collectionscanada.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp01/MQ53164.pdf>, 29.01.2006.
- Kafesçioğlu, R., 1949. *Orta Anadolu Köy Evlerinin Yapısı*.İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Yeterlik Çalışması. İstanbul Matbaacılık T.A.O., İstanbul.
- Kafesçioğlu, R., 1955. *Kuzeybatı Anadolu'da Ahşap Ev Yapıları*.İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Doçentlik Çalışması. Pulhan Matbaası, İstanbul.
- Karkikawening, D., 2001, *Public Space Dynamic in Minangkabau Rural Area, Indonesia*. Master of Community Planning Program University of Cincinnati OH, www.asu.edu/caed/proceedings02/S-KARTI/s-karti.pdf, 19.02.2006.

- Kazmaoğlu, M. ve Tanyeli, U., 1979, *Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar*. Yapı: 33, 1979/13, İstanbul, s.29-41.
- Keković, A., 2001, *The House of Pastrovici: Universal in Traditional*. Series: Architecture and Civil Engineering Vol. 2, N° 3, p.193-208. <http://facta.junis.ni.ac.yu/facta/aace/aace2001/aace2001-03.pdf>, 12.02.2006.
- Koday, S., 1995, *Dadaşköy Meskenlerinin Coğrafi Şartlarla İlişkisi*. Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, Sayı: 21, Erzurum, s. 25-39.
- Kuban, D., 1982, *Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler*. Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat yay. İstanbul, s. 195-209.
- Kurter, A., 1960, *Istranca Dağlarında Köy Hayatına Dair İlk Müşahedeler*. Türk Coğrafya Dergisi, Yıl:XVI, Sayı: 20, Ankara, s. 124-135.
- Küçükerman, Ö., 1991, *Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Nevter, Z. and Beser, O., 2003, *Sustainability of Gren Network and Built Environment Relation: Case Study: Lefke*. SBE'03 Technology and Management for Sustainable Building CSIR, 26-30 May 2003, s.1-10, www.sustainablesettlement.co.za/event/SBE2003/Proceedings/Nevter_Zafer.pdf, 19.02.2006.
- Ögel, B., 1991, *Türk Kültür Tarihine Giriş III*. Kültür Bakanlığı/638, Kültür Eserleri/46, Ankara.
- Purchase, M. L., 1997, Factors that Affect Tee Adoption of Lawn Alternative Residential Landscapes. A Thesis Presented to the Faculty of Graduate Studies of The University of Guelph, In partial fulfillment of requirements for the degree of Master of Landscape Architecture, June, 1997. <http://www.collectionscanada.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp04/mq24498.pdf>, 13.06.2006.
- Rapoport, A., 1969, *House Form and Culture*. Prentice-Hall, Inc, London.
- Roberts, B. K., 1996, *Landscapes of Settlement, prehistory to the present*. Routledge, London and New York.
- Sami, K., 1996, *İnsan ve Mekan Bağlamında Tarihi Diyarbakır Evleri*. Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu, 5-7 Haziran 1996, Bildiriler, Ege Yayınları, İstanbul, s.373-382.
- Smith, M. R., 2001, *The Front Garden: New Approaches to Landscape Design*. Houghton Mifflin Boks, Boston.
- Soykan, Ö. N., 1999, *Ev Üstüne Felsefece Bir Deneme*. Cogito, 1999 Yaz, Sayı:18, "Bir Anatomi Dersi: Ev" özel sayısı, YKY, Ankara, s.101-111.

- Tanoğlu, A., 1966, Nüfus ve Yerleşme. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No:1183, Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 45, İstanbul.
- Tansuğ, S., 1992, *Türk Ev Mimarisinin Değişme ve Gelişme Çizgisi*. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay. No: 71, Ankara, s.756-769.
- Tolun-Denker, Bedriye, 1977, Yerleşme Coğrafyası. Kır Yerleşmeleri. İstanbul Üniv. Yay. No:2275, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:93, İstanbul'dan Tricart, J, 1948-1949, Cours de Geographie Humaine. Fascicul I, L'Habitat Rural, Centre de Documentation Universitaire, Paris.
- Tuan, Yi-Fu, 2005, *Mekan ve Yer: Humanist Perspektif*. Arı, Yılmaz (Çev. ve Editör), 2005, 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, Çizgi Kitabevi, Konya, s.119-134'dan.
- Tunçdilek,N.,1956, *Eskişehir Bölgesinde Mesken Tiplerine Toplu Bir Bakış*. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 7, İstanbul, s. 92-106.
- Tunçdilek, T., 1967, Türkiye İskan Coğrafyası. Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri). İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No:1283, Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 49, İstanbul.
- Tunçdilek, N.,1986, Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi. İstanbul Üniversitesi Yay.No: 3367, Deniz Bil.ve Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 4, İstanbul.
- Winter, L., 1999, Designing a Sense of Community: The Use of Neo-Traditional Design Elements in Public Housing. Blacksburg, Virginia. scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-042199-180313/unrestricted/ddd.pdf, 20.02.2006.
- Xu, Ping, 1998, *Feng-Shui Models Structured Traditional Beijing Courtyard Houses*. Journal Architectural Planning Research, 15:4 (Winter, 1998), 271-282, Locke Science Publishing, Inc., Chicago. www.japr.homestead.com/files/Xu.pdf, 25.02.2006.
- Yürüdür, E., 2006, Yakın Mesafeli Yaylacılık Faaliyetlerine Bir Örnek: Yaylacık Dağı (Tokat)'ında Yaylacılık. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:16, Erzurum, s.247-272.

